

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

УДК 341

DOI <https://doi.org/10.32782/39221493>

Войтович П. П.,

*доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»
<http://orcid.org/0000-0002-7636-923X>*

КОНТРАКТИ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ СВОБОДИ ВОЛІ У СФЕРІ ПРИВАТНОГО ПРАВА

CONTRACTS AS THE REALIZATION OF FREE WILL IN THE SPHERE OF PRIVATE LAW

Статтю присвячено дослідженню контрактів (договорів), через які реалізується свобода волі фізичних та юридичних осіб (через їх відповідних представників) у сфері приватного права, зокрема, у сфері міжнародного приватного права. На підставі проведеного аналізу встановлено, що приватно-правові відносини є відносинами між фізичними та юридичними особами, що засновані на засадах юридичної рівності, вільного волевиявлення, самостійності. Виявлено, що свобода волі, що є основою свободи договору, вибору права, є найвищою цінністю права поряд зі справедливістю, добросовісністю та розумністю. Автор наголошує, що колізійна норма може міститися в договорі між сторонами, тобто сторони вільні у виборі права, що регулює відносини між ними, а також суду чи іншого органу, що може розглядати спори між ними. Так через договори (контракти) реалізується свобода волі індивідів – учасників приватних правовідносин. Автор доходить висновку, що людина завжди, а особливо під час трансформаційних процесів у суспільстві, постає перед необхідністю вибору. Вибір займає важливе місце в житті людини і суспільства, і він багато в чому залежить не лише від внутрішньої мотивації, але й від зовнішніх факторів. Автор наголошує, що свобода – це автономія особи. Свобода означає волевиявлення особи, а волевиявлення є здійсненням свободи. Свобода волі – це і свобода бажання, і свобода вибору поведінки, і відсутність примусу. Також автор доходить висновку, що не тільки воля законодавця має бути спрямована на трансформації, але й воля окремих людей також має величезне значення для необхідних змін як у сфері приватного права, так і усій правовій системі, адже не лише міжнародне приватне право, але й інші галузі, уся правова реальність, – базуються на свободі волі, виборі, а право за своєю суттю є вибором цивілізації, суспільства, волею зробити світ і життя кращими.

Ключові слова: *контракт, договір, воля, свобода волі, вибір, право вибору, міжнародне приватне право, приватне право, автономія волі сторін.*

The article is devoted to the study of contracts (agreements) through which the freedom of will of individuals and legal entities (through their consistent representatives) is realized in the field of private law, in particular, in the field of private international law. On the basis of the conducted analysis, it was established that private-law relations are relations between individuals and legal entities based on the principles of legal equality, free expression of will, independence. It was found that freedom of will, which is the basis of freedom of contract, choice of law, is the highest value of law along with justice, good faith and reasonableness. The author emphasizes that the conflict of laws rule can be contained in the contract between the parties, that is, the parties are free to choose the law that regulates the relationship between them, as well as the court or other body that can consider disputes between them. Thus, through agreements (contracts), the freedom of will of individuals – participants in private legal relations – is realized. The author comes to the conclusion that a person always, and especially during transformational processes in a society, is faced with the need to make a choice. Choice occupies an important place in the life of a person and society, and it largely depends not only on internal motivation, but also on external factors. The author emphasizes that freedom is personal autonomy. Freedom means the expression of the individual's will, and the expression of the will is the exercise of freedom. Free will is freedom of desire, freedom of choice of behavior, and absence of coercion. The author also concludes that not only the will of the legislator should be aimed at transformation, but wills of individuals are also of great importance for necessary changes both in the field of private law and the entire legal system, because not only international private law, but other branches

and the entire legal reality are based on freedom of will, choice, and law in its essence is the choice of civilization, society, the will to make the world and life better.

Key words: *contract, agreement, will, freedom of will, choice, right to choose, private international law, private law, autonomy of will of the parties.*

Постановка проблеми. Щодня люди укладають договори, у багатьох випадках навіть не усвідомлюючи цього. Чітке усвідомлення є при укладенні контрактів у сфері торгівлі, промисловості, тощо. Глобалізація та інші трансформаційні процеси, у тому числі пов'язані із війною в Україні, посилюють значення міжнародного приватного права в сучасному світі, викликають необхідність дослідження нових актуальних питань у цій галузі. Питання укладення та виконання контрактів не є новими, але являють собою одну з найважливіших частин міжнародного приватного права. Істотна частина правової реальності створюється договорами, контрактами між приватними особами, договори в певному сенсі є реалізацією свободи волі, вибору, автономії волі сторін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема автономії волі є актуальною з огляду на ступінь її наукової розробленості. Серед вчених, які досліджували окремі аспекти цієї проблеми, варто назвати В. М. Корецького, О. М. Макарова. Проблема автономії волі широко досліджувалась й такими зарубіжними вченими, як Дж. Кроффолер, Дж. Шапп, К. Шмігхоф, О. Ландо, П. Кай, Р. Голдман, Х. Багіфол та ін. Окремі питання окресленої проблеми досліджували В. І. Кисіль, О. О. Мережко, Л. С. Довгерт. Грунтовно проблему автономії волі досліджено С. М. Задорожною.

Крім того, багато відомих вчених досліджували та досліджують різні питання, пов'язані зі свободою волі та правом вибору, а також інші важливі питання в галузі міжнародного приватного права та контрактного права.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте з філософської позиції реалізації свободи волі та права вибору у сфері приватного права контракти не досліджувались.

Мета статті. Отже, метою даної статті є дослідження контрактів як реалізації свободи волі у сфері приватного права, зокрема, у сфері міжнародного приватного права.

Виклад основного матеріалу дослідження. У теперішній час право переживає фазу активного розвитку, оскільки нове століття

супроводжується активними трансформаційними процесами, відбуваються якісні зміни сутнісних і змістовних характеристик багатьох правових явищ. Це пов'язано також із глобалізацією світової економіки, інтенсифікацією економічної інтеграції, активізацією взаємодії між державами та окремими громадянами. Держави є взаємозалежними і це обумовлює розширення відносин між людьми незалежно від їх громадянства та місця проживання, зростання ділових контактів між юридичними особами, що належать до різних держав, що спричиняє й зростання ролі міжнародного приватного права як регулятора цих відносин.

Значний об'єм відносин, що регулюються міжнародним приватним правом, пов'язаний з різного роду контрактами, договорами, їх укладанням і виконанням, оскільки сама природа приватного права є договірною.

Договірне право відрізняється від інших галузей, перш за все, тим, що сторони можуть самостійно створювати права та обов'язки для себе, що не забороняється законом, а, навпаки, підтримується. Отже, сторони договору певною мірою створюють право для себе [8, с. 3], маючи «свободу договору».

«Свобода договору» сьогодні є загальноновизнаною і включає два аспекти: по-перше, особа вирішує, укласти договір чи ні, і якщо так, то з ким, а, по-друге, свобода вирішувати зміст взятих на себе договірних зобов'язань.

Договірна проблематика є найближчою до цивілістики: у цивілістиці ідея договору є визначальною з точки зору розуміння не лише природи зобов'язальних відносин, їх змісту та соціальних наслідків, а й усієї системи цивільного права [6, с. 67]. У цьому сенсі примітною є позиція науковців, що у сучасних умовах в розумінні договору набуває все більшого значення теорія соціальних цінностей, пропонуючи підхід до розуміння договору як домовленості двох і більше сторін або обіцянку однієї сторони, на яку розраховувала інша сторона, спрямованої на виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [6, с. 67].

Як зазначає В. Луць, основне питання полягає не в тому, в якій конкретній іпостасі цікавить дослідника договір як правовий феномен, а в тому, які трансформації супроводжують розвиток цього інституту. Зокрема, науковець виділяє дві таких тенденції: значне розширення сфери договірної правового регулювання та набуття договірними правовідносинами більш комплексного та довготривалого характеру [3, с. 55].

З позиції догми приватного права та її теоретичних основ договір завжди спрямований на встановлення такої моделі поведінки сторін, яка підлягає реалізації в рамках майбутнього виконання.

Як зазначає Р. Барнетт, правильне розуміння договірної зобов'язання потребує звернення до чогось більш фундаментального, аніж воля, довіра, ефективність, чесність та угода (власне, це і є та п'ятірка понять, яка зазвичай використовується для пояснення правової природи договору в межах приватного права та загальної теорії договору) [9].

Проте уявляється, що саме з цих позицій і необхідно розглядати контракти (договори), досліджуючи їх правову природу і сутність в контексті свободи волі і права вибору, адже договір по суті є реалізацією свободи волі суб'єкта правовідносин.

Приватно-правові відносини являють собою відносини між фізичними та юридичними особами (та іншими, але з певними особливостями у сфері приватного права), засновані на засадах юридичної рівності, вільного волевиявлення, самостійності. Специфікою цих приватних відносин щодо міжнародного приватного права є наявність у їх складі іноземного елемента.

Правове регулювання приватних відносин з іноземним елементом у сучасній правовій практиці допускається шляхом визнання колізійної свободи або встановлення формул колізійного прикріплення. У першому випадку мова йде про вільний вибір права, який ще називають проблемою автономії волі у вузькому розумінні, або автономії сторін. У широкому розумінні автономія волі охоплює і проблему свободи договору (угоди, контракту) [2].

Свобода волі, що є основою вибору права, свободи договору, є найвищою цінністю права поряд зі справедливістю, добросовісністю та

розумністю, а право на свободу – одним із особливих немайнових прав, які забезпечують природне існування індивіда. Це актуально завжди, але особливо зараз, у період трансформацій, яких зазнає як Україна, так і весь світ, коли особливої уваги потребує питання визначення ролі людини та її волі в усіх соціальних процесах суспільства.

Міжнародне приватне право регулює приватні відносини між різними суб'єктами. За своєю природою ці відносини є цивільними. Це сімейні, трудові, господарські, цивільні та інші види відносин, які є цивільними в широкому розумінні цього слова, тому їх називають приватно-правовими. Особливістю приватних відносин, що регулюються міжнародним приватним правом, є наявність міжнародного характеру або так званого іноземного елемента. Іноземний елемент, у свою чергу, може бути представлений у вигляді суб'єкту, об'єкту і юридичного факту, що має місце за кордоном.

Наявність іноземного елемента означає, що відносини між сторонами можуть регулюватися принаймні двома правопорядками: вітчизняним і іноземним. Крім того, сторони можуть досягти згоди (домовитись) про право, що підлягає застосуванню до відносин між ними, у тому числі й визначити таким право третьої країни. Сторони також можуть обрати одне із законодавств своїх країн для регулювання відносин між ними (знов договірний характер відносин, де реалізується свобода волі). Така реалізація принципу автономії волі сторін означає, що сторони (суб'єкти міжнародного приватного права) вільні у виборі правопорядку для регулювання своїх приватних правовідносин.

Оскільки особливістю міжнародного приватного права є наявність двох правопорядків (національного й іноземного), що можуть регулювати цивільні відносини між сторонами, тому й існує колізія, яка, до того ж, є подвійною: кожна країна може регулювати ці відносини і регулювати їх вони можуть також по-різному. Тому головне завдання міжнародного приватного права й полягає у вирішенні (подоланні) колізії.

Одним із методів міжнародного приватного права є колізійно-правовий метод, який означає пошук такої норми в національному праві або в договорі між сторонами, яка б відповідає на питання, яке право має застосовуватись

до відносин між ними. Колізійна норма вказує на компетентне право, правопорядок і відсилає до нього для регулювання прав і обов'язків учасників приватних правовідносин [10, с. 98–100].

Примітно, що колізійна норма може міститися в договорі між сторонами, тобто сторони вільні в виборі права, що регулює відносини між ними, а також суду чи іншого органу, що розглядає спори між ними. Так через договори (контракти, угоди) реалізується свобода волі індивідів – учасників приватних правовідносин.

Звичайно, не можна сказати, що проблема свободи волі і взагалі свободи є новою. Прагнення до суспільної свободи і її забезпечення спостерігається на всьому шляху становлення і розвитку *homo sapiens* [4, с. 17–27].

Людська воля розуміється як здатність індивіда до постановки цілей, до вибору і здійснення мети свого самовизначення. Свобода – це автономія особи. Отже, поняття волі вказує на поняття свободи, а поняття свободи – на поняття волі, тобто свобода означає волевиявлення особи, а волевиявлення є здійсненням свободи.

Свобода волі – одна з центральних категорій філософсько-правового розуміння проблеми обумовлення і необхідності обмеження реалізації мети діяння певної особи. З точки зору права свободу волі можна визначити як здатність і можливість особи робити власний вибір і поводити себе відповідно до власних інтересів та цілей за умови визначеності відповідних прав, обов'язків, відповідальності та гарантій [4, с. 17–27].

Свобода людської волі виражає активну, цілеспрямовану, перетворюючу роль людини по відношенню до детермінуючих обставин, індивідуально неповторне відображення об'єктивних причин у людській діяльності. Свобода волі – це і свобода бажання, і свобода вибору поведінки, і відсутність примусу. Зміст і характер свободи (права вибору), її якість і кількість, її сфери і суб'єкти, – визначаються рівнем розвитку суспільства.

Засноване на свободі волі право вибору виступає найважливішою стороною соціального (у тому числі, правового) регулювання поведінки людей. При цьому вибір проявляється у процесі реалізації правових приписів, під час поєднання волі держави з волею окремих суб'єктів права.

Свобода волі і право вибору органічно пов'язані з реальними соціальними потребами та інтересами, які у кінцевому рахунку визначаються головною метою існування людської спільноти – всебічним розвитком і свободою людської особистості [1, с. 102–106].

Людина завжди, а особливо під час трансформаційних процесів у суспільстві, постає перед необхідністю вибору. Вибір займає важливе місце в житті людини і суспільства, і він багато в чому залежить не лише від внутрішньої мотивації, але й від зовнішніх факторів. Вибір розуміється у зв'язку з процесом прийняття рішення та об'єктивацією результату такого процесу (самого рішення) [10, с. 98–100].

Конструювання та деконструкція простору вибору є інтелектуальною грою, яка визначає напрямки розвитку, межі індивідуальних і колективних дій [7, с. 175]. Через призму того чи іншого вибору можна побачити спільну «картину світу», характерну для суспільства у відповідному часі та просторі. Деякі вчені називають чотири причини неправильного вибору: інтерес, підкуп, пристрасті та неправильні думки. Це стосується ситуацій будь-якого вибору: від повсякденного вибору товарів чи послуг до «великого» вибору, який століттями визначає долі мільйонів людей.

Розбудова демократичної держави як досконалого соціально-ідеологічного ідеалу ґрунтується на пошуку оптимальних моделей розвитку суспільно-політичних процесів, всебічному стимулюванні процесів демократизації в усіх сферах суспільного життя. Особливої уваги потребує питання визначення ролі особи та її волі в цих процесах, характеру взаємодії особи та держави в українському суспільстві [5, с. 221]. І тут знову на першому місці є індивід, людина і реалізація її права вибору, заснованого на свободі волі. Поза людиною світ права неможливий, мертвий. Лише людина (індивід) є джерелом і носієм усієї правової реальності. І ця реальність здебільшого є результатом вибору, реалізації свободи волі.

Відродження приватного права України є довготривалим процесом, який включає не лише розробку системи новітніх правових норм, а й передбачає запозичення, переробку та засвоєння нормативних, ідеологічних і теоретичних основ права, які вже пройшли випробування

часом і підтвердили свою життєвість протягом тисячоліть. Не лише воля законодавця має бути спрямована на трансформації, але й воля окремих людей також має величезне значення для необхідних змін як у сфері приватного права, так і усїєї правової системи. Адже не лише міжнародне приватне право, але й усі правові норми, усі дії базуються на свободі волі, виборі. Право за своєю суттю є вибором цивілізації, суспільства, волею зробити світ і життя кращими.

Висновки. Приватно-правові відносини є відносинами між фізичними та юридичними особами (та іншими суб'єктами, але з певними особливостями у сфері приватного права), що засновані на засадах юридичної рівності, вільного волевиявлення, самостійності.

Свобода волі, що є основою свободи договору, вибору права, є найвищою цінністю права поряд зі справедливістю, добросовісністю та розумністю.

Колізійна норма може міститися в договорі між сторонами, тобто сторони вільні у вибо-

рі права, що регулює відносини між ними, а також суду чи іншого органу, що може розглядати спори між ними. Так через договори (контракти) реалізується свобода волі індивідів – учасників приватних правовідносин.

Воля розуміється як здатність індивіда до постановки цілей, до вибору і здійснення мети свого самовизначення. Свобода – це автономія особи. Свобода означає волевиявлення особи, а волевиявлення є здійсненням свободи. Свобода волі – це і свобода бажання, і свобода вибору поведінки, і відсутність примусу.

Не тільки воля законодавця має бути спрямована на трансформації, але й воля окремих людей також має величезне значення для необхідних змін як у сфері приватного права, так і усїєї правової системи, адже не лише міжнародне приватне право, але й інші галузі, уся правова реальність, – базуються на свободі волі, виборі. Право за своєю суттю є вибором цивілізації, суспільства, волею зробити світ і життя кращими.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Войтович П. П. Право вибору держави як реалізація свободи волі людини і концепція людського розвитку. *Розвиток сучасного права та держави в юридичній теорії та практиці* : матеріали всеукр. круглого столу онлайн присвяч. 25-річчю Національного Університету «Одеська юридична академія» та 175-річчю Одеської школи права (м. Одеса, 25 листоп. 2022 р.) / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» ; каф-ра заг. теор. права та держави. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2022. С. 102–106.
2. Задорожна С. М. Автономія сторін у міжнародному приватному праві : монографія. Чернівці : Технодрук, 2008. 216 с.
3. Луць В. В. Договірне право України: сучасний стан та тенденції розвитку. *Юридичний вісник. Повітряне і комічне право*. 2009. 2. С. 55.
4. Селіванов В. Право як сфера свободи. *Вісник Академії правових наук України*. № 1(24). С. 17–27.
5. Третьякова Т. М. Управлінські аспекти освітнього процесу у ВНЗ. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (15–16 травня 2015 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса, 2015. 764 с. С. 221–223.
6. Юдін З. М. Ідея договору у догмі права. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (15–16 травня 2015 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса, 2015. 764 с. С. 66–68.
7. Яковлев Д. В. «Лицар на роздоріжжі»: вибір як елемент політичної інтеракції. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (15–16 травня 2015 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса, 2015. 764 с. С. 175–177.
8. Adamova O. S. Contract Law of England and Wales: methodical manual. Odessa, 2011. 146 p.
9. Barnett R. E. A consent theory of contract. *Columbia Law Review*. 1986. Vol. 86. № 2.
10. Voitovych P. P. International private law as the “right to choose” in action. *Рекодифікація цивільного законодавства і система права України у контексті євроінтеграційних процесів* : матер. всеукр. науково-практич. конфер. (Одеса, 8–9 листопада 2019 року) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитоновна. Одеса : Фенікс, 2019. 312 с. С. 98–100.